

נכונות לפנות למקורות סיוע בבעיות אישיות: מתבגרים במצבי סיכון ומתבגרים נורמטיביים

זאב קאים ושלמה רומי

גיל ההתבגרות מציב בפני כל המתבגרים אתגרים ומצבי לחץ וסיכון, ובמיוחד בפני מתבגרים במצבי סיכון, שמשאבי ההתמודדות שלהם נמוכים יותר משל בני גילם הנורמטיביים. המחקר הנוכחי בחן את ההבדלים בין מתבגרים במצבי סיכון למתבגרים נורמטיביים בשיעורי הנכונות לפנות לעזרה אל שלושה מקורות סיוע (הורים, חברים ומורה) ובהערכת מאפייני מקורות הסיוע הללו. מקור סיוע נוסף שנבדק במחקר לגבי מתבגרים בסיכון בלבד היה עובד קידום נוער. באמצעות שאלון מובנה נבדקו העדפותיהם של 211 מתבגרים במצבי סיכון המטופלים במסגרות "קידום נוער" ברשויות המקומיות, ו-271 מתבגרים נורמטיביים, בבחירת מקורות סיוע לעזרה. ממצאי המחקר הצביעו על העדפה של מקורות טבעיים (הורים וחברים) על פני מקורות פורמליים (מורים) בקרב שתי הקבוצות, בפנייה לעזרה בבעיות האישיות, אולם אצל מתבגרים בסיכון הייתה העדפה למקורות הטבעיים של החברים על פני ההורים, ואילו אצל המתבגרים הנורמטיביים לא נמצאה העדפה בין שני המקורות הטבעיים. בנוסף, אצל המתבגרים בסיכון בלט מעמדו של עובד קידום נוער כמקור סיוע מועדף ברמה דומה להורים, אך נמוכה מהחברים. מלבד זאת, נמצאו הבדלים מגדריים בפנייה למקורות הסיוע הטבעיים: בשתי הקבוצות מתבגרות נוטות לפנות לעזרה להורים ולחברים יותר ממתבגרים. בדיון נבחנות השלכות ממצאי המחקר על העדפות המתבגרים בבחירת מקורות הסיוע ועל תפקידם של מקורות אלו באופן הסיוע למתבגרים.

מילות מפתח: מתבגרים, פנייה לעזרה, מקורות סיוע, מאפיינים פורמליים ובלתי פורמליים, מתבגרים בסיכון, מגדר

מתבגרים בסיכון

אחד המאפיינים המרכזיים של מתבגרים בכלל ומתבגרים בסיכון בפרט הוא העלייה במצבי לחץ נפשיים בתקופת גיל ההתבגרות. גורמי לחץ אלה יוצרים פוטנציאל גבוה להתפתחות אירועים לוחצים, שהתגובה להם עשויה להסתיים במשבר ומצוקה או לחילופין בצמיחה ומעבר בריא (ארהרד ואל-דור, 1991). כאשר מתייחסים לקבוצת

סיכון גבוה, הכוונה בדרך כלל לקבוצה המכונה "נוער במצבי סיכון". המושג "נוער במצבי סיכון" מאפיין אוכלוסיות של מתבגרים הנמצאים או עלולים להימצא במצבי סיכון פיזיים, נפשיים או רוחניים (להב, 2000). בני נוער אלה נוטים לסבול ממגוון בעיות, וחווים טווח רחב של קשיים המסכנים אותם ומאיימים על הסתגלותם בהווה ובעתיד (Schonert-Reichl, 2000). הנחת העבודה הרווחת כיום בשירותים שונים, ואף בסקרים שונים, שההתייחסות לנוער במצבי סיכון קשורה לסוג המסגרת שבה הם מטופלים, ופחות מכוונת לקריטריונים מחייבים. נער במצבי סיכון ייחשב מי שמטופל ביחידות המקצועיות המופקדות על התחום, דוגמת היחידות לקידום נוער. יש סבירות גבוהה שנערים מנותקים עם מאפייני ניתוק, עזובה והתנהגויות סיכון יהיו עיקר האוכלוסייה ביחידות אלו (רומי, 2007).

המחקר הנוכחי מתמקד בנוער במצבי סיכון המטופל ביחידות לקידום נוער. אלה מתבגרים שרגלם האחת עדיין נמצאת בתוך מסגרות החינוך והחברה של בני גילם, אך רגלם השנייה כבר מחוצה להן, והמכנה המשותף למתבגרים הללו הוא הניכור שלהם ממערכות החיים הנורמטיביות של בני גילם, תופעה שמתחברת לתסמינים התנהגותיים-חברתיים נוספים, כמו שוטטות, עבריינות, שימוש בסמים ואלכוהול, אלימות, ונדליזם ועוד (להב, 2000). בישראל חיים כ-350 אלף ילדים ובני נוער המוגדרים "ילדים במצבי סיכון". מספר זה מתייחס רק לאלו המוכרים ללשכות הרווחה, אך לכל העוסקים בדבר ברור כי בפועל המספרים גדולים בהרבה (שמיד, 2006).

יש ארבעה סוגי גורמים שבאמצעותם אפשר להבחין בין מתבגרים נורמטיביים למתבגרים בסיכון: גורמים משפחתיים וסביבתיים (כגון: השכלת הורים נמוכה, משפחות חד-הוריות, משפחות מרובות ילדים ומצוקה כלכלית), גורמים אתניים-תרבותיים, גורמים אישיים ומאפייני המסגרת הבית-ספרית (כהן-נבות, אלבונגן-פרנקוביץ, וריינפלד, 2001; להב, 2000; Brown & Emig, 1999). זאת ועוד, למתבגרים בסיכון יש משברי זהות הדומים במהותם למשברים שחווים מתבגרים נורמטיביים, אך עוצמתם גבוהה ומתלווים להם מאפייני סיכון שונים ואי אמון במוסדות ובשירותים של החברה (Resnick & Burt, 1996). מצבים אלה עלולים לעורר אצלם צורך בהרחבת מעגל מקורות הסיוע, ובעקבות זאת חלים אצלם שינויים בדפוסי הפנייה לעזרה, הקשורים באופי הבעיות, בבחירת מקורות הסיוע ובתהליך קבלת ההחלטות ביחס לפנייה לעזרה (גילת ווינטר, 1998). אחד הגורמים המרכזיים המסייעים למתבגרים לעבור בהצלחה את תקופת ההתבגרות המורכבת הוא רמת השימוש במקורות הסיוע הפורמליים והבלתי פורמליים (Schonert-Reichl & Muller, 1996). נראה כי ההבדלים המבחינים בין מתבגרים בסיכון למתבגרים נורמטיביים יוצרים הבדלים בדפוסי הפנייה לעזרה בין שתי הקבוצות (Grinstein-Weiss, Fishman, & Eisikovits, 2005; Sheffield, Fiorenza, & Sofronoff, 2004).

סיווג מקורות הסיוע ומאפייניהם

כאשר מתבגר מתמודד עם קונפליקט או עם בעיה, עומדות בפניו שלוש אופציות: השלמה עם הבעיה, התמודדות עצמית, או פנייה לעזרה (Gross & McMullen, 1983). מחקרים מצביעים על רצף נורמטיבי של צעדים שהמתבגר נוקט בעת קונפליקט או בעיה על פי הסדר הבא: התמודדות עצמית, פנייה לעזרה בלתי פורמלית ולבסוף פנייה לעזרה פורמלית (Schonert-Reichl & Muller, 1996; Stanton-Salazar, Ricardo, & Spine, 2005; Tishby et al., 2001). מתבגרים פונים לעזרה למקורות סיוע פוטנציאליים על סמך המשמעויות שיש למערכות יחסים אלה בעיניהם. יש הבחנה בין שתי קבוצות עיקריות של מקורות סיוע, הנבדלות זו מזו בגודלן, במשאביהן, במיקומן החברתי, במבנה ובמנדט הפעולה שלהן (כץ ובנדור, 1986; רומי, 1998; Kahane, 1997); מקורות סיוע בלתי פורמליים ומקורות סיוע פורמליים.

מקורות סיוע בלתי פורמליים / מקורות טבעיים

מקורות אלה הם גורמים בלתי ממסדיים הפועלים בסביבה שאינה פורמלית מבחינת הקשר המקצועי ויחסי יועץ-נועץ. הם מורכבים לרוב ממערכות קטנות, פתוחות ודיפוזיות, שעלויותיהן הכספיות והחברתיות נמוכות, כמו: נגישות וזמינות גבוהות לפונה, גמישות בשירות; ובחלקן יש אף אלמנטים של סימטריה והדדיות עם הפונה. בהמשך המאמר, ההתייחסות למקורות הבלתי פורמליים תתמקד במקורות הטבעיים (הורים וחברים), המוגדרים גורמים המצויים בסביבתו הטבעית של הפונה לעזרה, המשתייכים למעגל החברתי שלו ושהקשר איתם מבוסס על היכרות עמוקה, קרבה, אמון ואינטימיות.

החברים וההורים הם שני המקורות העיקריים שאליהם פונים מתבגרים בבעיות שונות (Sheffield et al., 2004; Sherer & Karnieli-Miller, 2007; Tishby et al., 2001), והם מסתמכים עליהם אפילו במקרים של מצוקה קשה (Molock et al., 2007; Sherer & Karnieli-Miller, 2007). העדפה זו נובעת ממחיר נמוך יחסית הכרוך בפנייה למקורות טבעיים לעומת מקורות פורמליים (Nadler, 1991). מבין המאפיינים של מקור הסיוע, שהמתבגר תופס כיתרונות של המקורות הטבעיים, אפשר לציין: נורמטיביות, היכרות מוקדמת, קרבה וקשר אינטימי, נכונות לעזור, זמינות ונגישות, שירות זול, הדדיות, סודיות ופרטיות, הבנה והזדהות עם בעלי ההשפעה והסמכות (טטר ומילגרם, 2001; צוקרמן וקאים, 2011; Lindsey & Kalafat, 1998).

מחקרים שנערכו בישראל הצביעו על מגמה בקרב מתבגרים להתמודד בכוחות עצמם או בעזרת אנשים קרובים בסביבתם (הורים, חברים), ולהעדיף על פני פנייה

למקורות סיוע פורמליים (Ciarrochi, Deane, Coralie, & Rickwood, 2002). הסבר לנטייה זו מגובה בממצאי מחקרים שמצאו, כי בחברה הישראלית יש פתיחות רבה יותר מאשר בחברות אחרות לקבלת עזרה ממקורות סיוע טבעיים (הראל, אלכונגן-פרנקוביץ, מולכו, אבו-עסבה וחביב, 2002; הראל, מולכו וטילינגר, 2003).

אחד המשאבים המרכזיים שמספקים המקורות הטבעיים למתבגרים הוא תמיכה חברתית, הכוללת הבעת רגשות חיוביים של אדם כלפי הזולת, חיזוק ואישור של תחושותיו, התנהגויותיו או דעותיו, והענקת תמיכה מעשית או חומרית (לויטן, 2001). התמיכה החברתית מגבירה את יכולת העמידות של מתבגרים במצבי לחץ, בכך שהיא מקנה להם אסטרטגיות התמודדות, מגבירה תחושת ערך עצמי, מחזקת את תחושת השליטה בסביבה ובמצב ומגבירה את תחושת האמון והביטחון שלהם בהמשכיות הקשרים הרגשיים (Skinner & Edge, 1998).

אשר לדיפרנציאציה שמבצעים מתבגרים בבחירת המקורות הטבעיים כמקורות סיוע, יש כמה גישות. על פי גישה אחת, יש הבדלים בסוגי התמיכה שהורים יכולים לספק לעומת אלה שחברים יכולים לספק. הורים יכולים לספק למתבגר ארבעה סוגי תמיכה חברתית: תמיכה להעלאת הערך העצמי, תמיכת אינפורמטיבית, תמיכה רגשית ותמיכה אינסטרומנטלית. ואילו חברים יכולים לספק בעיקר תמיכה להעלאת הערך העצמי ותמיכה רגשית (Samdal, Wold, & Torsheim, 1998). על פי גישה אחרת, תמיכה חברתית של הורים ותמיכה של חברים משלימות זו את זו (Lempers & Clark, 1992). מתבגרים נעזרים בהוריהם כאשר הסיוע מחבריהם אינו אפקטיבי או אינו זמין, ולהפך. גישה נוספת גורסת, כי פנייה לעזרה להורים או לחברים אינן תלויות זו בזו. מודלים של מצבי לחץ תיארו את ההורים והחברים כמוקדים שונים של השפעה. על פי מודלים אלה, התפקידים המצומצמים של המתבגרים בעולם המבוגרים מוביל אותם לתלות ולחיפוש עזרה אצל חברים. כאשר הילדים נכנסים לתקופת ההתבגרות מתרחש אצלם תהליך של היפרדות הדרגתית מהמשפחה, הם מבליים זמן רב יותר עם חבריהם ופונים אליהם יותר לקבלת עזרה ותמיכה כחלק מתהליך גיבוש הזהות העצמית (Geuzaine, Debry, & Liesens, 2000; Laible, Carlo, & Raffaelli, 2000).

מקורות סיוע פורמליים

אלה הם גורמים מקצועיים, ממסדיים וממוקדים באופן פעולתם, הפועלים מכוח חוק או מכוח הסדרים פורמליים, והעברת המשאבים אליהם מתבצעת ברובה בדרכים בירוקרטיות שנעדר מהן אלמנט ההדדיות עם הפונה (לדוגמה: מורה, יועץ חינוכי, עובד סוציאלי ופסיכולוג).

מבין המאפיינים של מקור הסיוע שהמתבגר תופס כיתרונות של המקורות הפורמליים יש לציין: מומחיות ואחריות מקצועית, אמינות, הכרות מוקדמת וסודיות (טטר ומילגרם, 2001; צוקרמן וקאים, 2011; Lindsey & Kalafat, 1998).

מבין מקורות הסיוע הפורמליים – לדוגמה: מורה, יועץ חינוכי, עובד סוציאלי ופסיכולוג – תתמקד הסקירה במורה, מאחר שהמחקר הנוכחי עוסק ספציפית בפנייה לעזרה למורה. המורה מדורג כאחד ממקורות הסיוע המועדפים בקרב המתבגרים מיד לאחר מקורות הסיוע הטבעיים (Green, McGinnity, Meltzer, Ford, & Goodman, 2005; Moran, 2007). המורה יכול להיתפס כדמות משמעותית וכמקור סיוע מתאים למתבגרים, מאחר שהוא נפגש עם המתבגר שעות רבות ביום; יש לו השפעה על התפתחותו הקוגניטיבית, הרגשית והחברתית של המתבגר (Stuhlman & Pianta, 2001), יש לו ידע מסוים בתחום בריאות הנפש, ויחד עם זאת, אין לתפקידו אותו תיוג מרתיע כמו זה של אנשי בריאות הנפש (רביב, קלינגמן והורוביץ, 1980). בנוסף, המורה משמש בעת הצורך גם בתפקיד של מתווך בין הפרט לבין מקורות סיוע פורמליים אחרים (Green et al., 2005). מעבר לכך, האינטראקציה בינו לתלמידו מתאפיינת במידה מסוימת של תקשורת פתוחה, אינטימיות, קשר רגשי ועניין הדדי, דבר ההופך אותו לגורם משמעותי בעיני המתבגר (טטר, 2002). הפוטנציאל הגלום במורה כגורם מסייע משמעותי נובע מהאופי הרב-ממדי של הקשר שלו עם התלמיד, המתבטא הן בתפקידו הפורמלי כמורה והן ביחסי הקרבה והקבלה השוררים בינו לבין תלמידיו (גיטקס וטטר, 2003). חיזוק לתפיסה זו אפשר למצוא במאפיינים הבולטים המעודדים את הפנייה אל המורה: מומחיות, אחריות מקצועית מההיבט הפורמלי של תפקידו, והבנה, אמינות, זמינות, פתיחות, סודיות ונכונות לעזור מההיבט הבלתי פורמלי בתפקידו (טטר ומילגרם, 2001; צוקרמן וקאים, 2011). לדעת מתבגרים בישראל, כמחצית ממוריהם יכולים להיות משמעותיים עבורם, ובין המאפיינים הרצויים של המורים ציינו המתבגרים את היותם "מאמינים" בתלמיד, "מאתגרים" אותו ו"מקלים" על התפתחותו (Tatar, 1998). גם כאשר המורים דירגו את מאפייני המורה המשמעותיים לדעתם בעיני התלמידים, הם העניקו את הציון הגבוה ביותר לקטגוריה של "המורה כמסייע לתלמידים" (טטר, 2002).

מנגד, חסמים רבים מונעים מהמתבגרים לפנות למקורות הסיוע הפורמליים: הסתמכות על כוחות עצמיים בהתמודדות עם בעיות, רגשות שליליים של מבוכה, בוש, ביטחון עצמי נמוך, השפעה של האחרים המשמעותיים, תפיסות שליליות לגבי מקורות הסיוע, התנסויות שליליות קודמות בחיפוש עזרה וחששות הקשורים בטיפול ובתוצאותיו (Helms, 2003; Lindsey & Kalafat, 1998). בפנייה למורה יש חסמים נוספים, כגון: תפיסת אחריות מצומצמת של המורה המתמקדת בהוראת החומר, היקף מצומצם של שירותים תומכים במערכת החינוך ומחוצה לה, פריסה גיאוגרפית בלתי מאוזנת של השירותים, קושי בתיאום ובחלוקת תפקידים ברורה בין שירותי הסיוע לנוער לבין עצמם ובינם לבין בתי הספר, שיתוף לא מספק של המשפחה והמתבגר במתן מענים לצרכיו (כהן-נבות ואחרים, 2001), עומס תפקידי וחוסר זמינות (Tishby et al., 2001).

עובד קידום נוער

במסגרת גורמי הסיוע יש מקור סיוע נוסף, ספק פורמלי ספק בלתי פורמלי, שהוא רלוונטי לגבי קבוצת הנוער בסיכון בלבד. גורם זה הוא עובד קידום נוער הפועל ביחידות לקידום נוער. עבודתו של עובד קידום נוער מתבססת על קשר טיפולי לא פורמלי עם מתבגרים בסיכון ועל מיומנויות עבודה המשלבות מתודות וכלים רב-גוניים. מקומו הייחודי בא לידי ביטוי בנושא באחריות כוללת והוליסטית על החניך, תוך גילוי מעורבות בכל תחומי חייו: צרכיו הפיזיים, תחושותיו ורגשותיו וקשריו עם מוסדות כמו בית הספר ולשכת הרווחה (בר-און-כהן, 2007). העובד מהווה כתובת מרכזית למכלול הצרכים והבעיות של המתבגרים בסיכון, ומספק להם מענה (בליווי של אנשי מקצוע נוספים) במגוון רחב של בעיות ונושאים המטרידים אותם. ההתערבות משלבת תכנים רגשיים, קוגניטיביים והתנהגותיים במישור הפרטני, הקבוצתי, המשפחתי והקהילתי, תוך קידום של המתבגרים בתחומים שהם מצטיינים בהם (להב ושמש, 2003). יש להדגיש כי אף על פי שאופי הקשר של המתבגרים בסיכון עם העובד נתפס כקשר בלתי פורמלי, הוא איש מקצוע והכשרתו כרוכה בלימודים אקדמיים, פרקטיקום וליווי בשטח של עובד מנוסה (גרופר ורומי, 2011).

הבדלים בדפוסי הפנייה לעזרה בין מתבגרים בסיכון לבין מתבגרים נורמטיביים

תפיסת המקורות הטבעיים

מתבגרים פונים לעזרה למקורות סיוע פוטנציאליים על סמך המשמעויות שהם מייחסים למערכות היחסים עם מקורות סיוע אלה. כאשר מדובר במקורות סיוע טבעיים (הורים, חברים), מחקרים הצביעו שמתבגרים רבים בסיכון מנהלים מערכת יחסים שלילית ומנוכרת עם הוריהם, המאופיינת בלכידות נמוכה, בחוסר עקביות, בחוסר פתיחות, בתקשורת דלה וברמת קונפליקט גבוהה (כאהן-סטרבצ'ינסקי, קונסטנטינוב, יורוביץ ואפרתי, 2005; 2004; Lagana, 2001; Hess & Copeland, 2001). בהקשר זה נמצא, שמתבגרים בסיכון המטופלים במסגרת "קידום נוער" מתקשים לשוחח עם הוריהם יותר מאשר מתבגרים נורמטיביים (הראל ואחרים, 2002, 2003; כהן-נבות ואחרים, 2001). מנגד, הממצאים לגבי שיעורי הפנייה לעזרה של מתבגרים בסיכון לחברים אינם חד-משמעיים. חלק מהמחקרים מצאו, שמתבגרים בסיכון מדווחים על תמיכה חברתית נמוכה יותר מצד קבוצת השווים לעומת מתבגרים נורמטיביים (כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, 2005; 2004; Lagana). לעומת זאת, מחקרים אחרים מצביעים על רמות

נכונות לפנות למקורות סיוע בבעיות אישיות: מתבגרים במצבי סיכון ומתבגרים נורמטיביים

דומות של קשיים בקשרים חברתיים ותמיכה חברתית מקבוצת השווים (הראל ואחרים, 2002; כהן-נבות ואחרים, 2001). ואילו הם וקופלנד (Hess & Copeland, 2001) מצאו דווקא אצל מתבגרים בסיכון תמיכה חברתית גבוהה מצד קבוצת השווים לעומת מתבגרים נורמטיביים. אחד ההסברים האפשריים לסתירה זו הוא שמתבגרים בסיכון "מתמודדים" עם בעיות באמצעות קשרים חברתיים מחוץ לבית הספר עם מתבגרים דומים להם, ואילו מתבגרים נורמטיביים מחפשים תמיכה חברתית במסגרת בית הספר בקרב מתבגרים כמותם (Hess & Copeland, 2001). הסבר אחר קשור לכך, שתמיכה משפחתית ותמיכה של חברים משלימות זו את זו, ושמבגרים נעזרים בחבריהם כאשר הסיוע מהוריהם אינו זמין או אינו אפקטיבי ולהפך (Lempers & Clark, 1992). הגורם המשפיע על החלטת מתבגר לפנות לעזרה בהקשר זה הוא האקלים המשפחתי. מתבגרים המקבלים תמיכה משפחתית מספקת ויש להם יחסים תקינים עם הוריהם, יצליחו בפנייה לחברים וביצירת יחסים תומכים איתם. מנגד, מתבגרים בסיכון שיש להם תמיכה משפחתית נמוכה ויחסים משפחתיים בעייתיים, חווים קשיים בהתמודדות עם חבריהם ובשימוש בתמיכה החברתית שלהם (Laible et al., 2000; Lipschitz-Elhawi & Itzhaky, 2005; Shulman, Seiffge-Krenke). ועשויים אף לנטות למעורבות יתר ולקונפורמיות אנטי-סוציאלית בקבוצת השווים (Levy-Schiff, Fabian, & Rotenberg, 1995). זאת בשל ההנחה, שהמשפחה מהווה עבור הפרט מודל ליחסים בין-אישיים ולקבלת תמיכה מקבוצת השווים (Doyle & Markiewicz, 2005).

תפיסת המקורות הפורמליים

מלבד החסמים הקיימים בנכונות של מתבגרים נורמטיביים לפנות לעזרה פורמלית (ראו לעיל בסעיף מקורות הסיוע הפורמליים), אצל מתבגרים במצבי סיכון יש חסמים נוספים בהקשר הבית-ספרי. למתבגרים בסיכון תחושת ניכור כלפי בית הספר, הבאה לידי ביטוי בתחושות של חוסר הוגנות וחוסר עניין מצד המורים כלפיהם, והם תולים את האשם לנשירתם בגורמים בבית הספר (כהן-נבות ואחרים, 2001). מאחר שהתנהגות מתבגרים בחיפוש עזרה קשורה בתפיסתם את מקור הסיוע (Lindsey & Kalafat, 1998), עמדותיהם השליליות של מתבגרים במצבי סיכון כלפי מקורות הסיוע בבית הספר ישפיעו על נכונותם לפנות אליהם לעזרה (קסלר, 2004; McCarthy & Hagan, 1992). מחקרים מצביעים על קשר שלילי בין תחושת ניכור של מתבגרים כלפי בית הספר לבין מידת נכונותם ליצור קשרים משמעותיים עם מוריהם (קסלר, 2004). חיזוק לטענה זו אפשר למצוא במחקר (Grinstein-Weiss et al., 2005), שמצא כי שביעות רצון של המתבגר מבית הספר היא הגורם המרכזי בהחלטתו לפנות לעזרה למקורות פורמליים. גם מדיווחי מורים עולה, כי תלמידים שנכשלים בלימודים פנו

פחות למקורות סיוע פורמליים בבית הספר לעומת תלמידים מצליחים (Milgram & Palti, 1993). כפועל יוצא מחסמים אלה נמצא, כי מתבגרים בסיכון נטו פחות ממתבגרים נורמטיביים לפנות לעזרה למקורות סיוע פורמליים בתוך בית הספר ומחוצה לו (Lagana, 2004; Rainone et al., 1993).

מטרת המחקר הנוכחי

לאור ההבדלים המבחינים בין נוער במצבי סיכון לנוער נורמטיבי, שנמצאו בספרות, מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון הבדלים אפשריים בין קבוצת המתבגרים הנורמטיביים לבין קבוצת המתבגרים בסיכון במידת הנכונות לפנות לעזרה למקורות הסיוע השונים (הורים, חברים ומורה) בבעיותיהם האישיות, ולבדוק איך המתבגרים תופסים מקורות אלה. בנוסף, המחקר בדק בקרב המתבגרים בסיכון כיצד הם מדרגים ותופסים את עובד קידום נוער ביחס למקורות הסיוע האחרים.

המחקר

המדגם

במחקר נטלו חלק 482 מתבגרים בני 14–18 ($M = 16.06$, $SD = 1.19$), משתי קבוצות: מתבגרים במצבי סיכון ומתבגרים נורמטיביים. ההבחנה בין שתי קבוצות המחקר נעשתה על פי מסגרת ההשתייכות – יחידות קידום נוער לעומת מסגרות חינוך פורמליות נורמטיביות. מבין הנבדקים, 271 מתבגרים לומדים בבתי ספר תיכוניים רגילים (56.1% בנים ו-43.9% בנות) ו-211 מתבגרים המטופלים ביחידות קידום נוער (62.6% בנים ו-37.4% בנות). התפלגות המתבגרים במחקר על פי המאפיינים האישיים מוצגת בלוח 1.1. בנייתו χ^2 שנעשו לבדיקת ההבדלים בין שתי קבוצות המחקר, נמצאו הבדלים מובהקים בכל המאפיינים של הורי המתבגרים. השכלת האבות והשכלת האימהות של קבוצת המתבגרים בסיכון נמוכות יותר, יותר נבדקים בקרב המתבגרים בסיכון הם ילדי גרושים או אלמנים. מספר הילדים במשפחות של הנבדקים בקבוצת הסיכון נמוך לעומת משפחות של מתבגרים נורמטיביים, ומצבן הכלכלי פחות טוב ממצבן של משפחות של מתבגרים נורמטיביים. רוב המתבגרים הנורמטיביים חיים עם שני ההורים, אך רק כמחצית מקבוצת המתבגרים בסיכון חיים עם שני ההורים. בנוסף, נמצאו הבדלים מובהקים בכל המאפיינים של התנהגויות הסיכון בקרב שתי הקבוצות. יותר מתבגרים במצבי סיכון שותים אלכוהול, משתמשים בסמים ובעלי רישומים במשטרה. מנגד לא נמצא הבדל מובהק ביחס למגדר: בשתי הקבוצות יש יותר מתבגרים ממתבגרות.

נכונות לפנות למקורות סיוע בבעיות אישיות: מתבגרים במצבי סיכון ומתבגרים נורמטיביים

לוח 1: התפלגות הנבדקים בקבוצת המתבגרים בסיכון והמתבגרים הנורמטיביים לפי מאפיינים אישיים והתנהגותיים

χ^2	מתבגרים נורמטיביים		מתבגרים בסיכון		מאפיינים
	%	N	%	N	
2.05					מגדר
	56.1	152	62.6	132	זכר
	43.9	119	37.4	79	נקבה
37.40***					השכלת הורים
	11.8	32	22.7	48	יסודית
	44.6	121	7	125	תיכונית
	43.5	118	59.2	38	אקדמית
52.94***					צורת מגורים
	82.7	224	52.4	110	עם שני ההורים
	12.9	35	38.1	80	עם אחד ההורים
	4.4	12	9.5	20	מחוץ לבית
58.62***					מצב משפחתי
	85.6	232	54.0	114	נשואים
	12.9	35	39.8	84	גרופים
	1.5	4	6.2	13	אלמנים
61.59***					מצב כלכלי של ההורים
	5.9	46	27.5	58	גרוע
	19.9	54	30.3	64	בינוני
	74.2	201	42.2	89	טוב
61.56***					שתיית אלכוהול
	58.7	159	26.1	54	לא שותים
	19.9	54	21.2	44	לעיתים רחוקות
	21.4	58	52.7	109	לעיתים קרובות
55.50***					שימוש בסמים
	95.6	259	71.2	148	לא משתמשים
	2.6	7	13.9	29	לעיתים רחוקות
	1.8	5	14.9	31	לעיתים קרובות
84.11***					רישום במשטרה
	96.3	260	64.2	131	אין רישום
	3.7	10	35.8	73	יש רישום

*** $p < .001$

אשר לגיל המתבגרים, שהוא משתנה רציף, נעשה ניתוח t-test להשוואה בין הקבוצות. נמצא הבדל מובהק בין 2 הקבוצות, $t = 15.09$, $p < .001$. גיל המתבגרים במצבי סיכון ($M = 16.82$, $SD = 1.03$) גבוה מזה של המתבגרים הנורמטיביים ($M = 15.46$, $SD = .91$). הבדלים אלה, שנמצאו גם במחקרים קודמים (הראל ואחרים, 2002; כהן-נבות ואחרים, 2001; שמיד, 2006), מחזקים את ההבחנה בין שתי הקבוצות לפי הגדרת השיוך המסגרת (רומי, 2007).

כלי המחקר

שאלון המחקר הורכב משני תת-שאלונים: שאלון מאפיינים אישיים ושאלון פנייה לעזרה. להלן פירוט השאלונים.

1. שאלון מאפיינים אישיים. בשאלון 16 פריטים המתייחסים לנתונים אישיים של המתבגר ו-5 פריטים המתייחסים למאפייני משפחתו. הפריטים המתייחסים לנתונים אישיים של המתבגר היו: מגדר, גיל, מספר שנות לימוד, הגדרת דתיות, לאום, ארץ לידה, שנת עלייה, סדר לידה, צורת מגורים, סוג מגורים, מסגרת לימודית, מגמה, היקף משרה והתנהגויות סיכון. הפריטים המתייחסים למאפייני משפחת המתבגר היו: ארץ לידה של ההורים, השכלת הורים, מצב משפחתי, מצב כלכלי ומספר ילדים.

2. שאלון פנייה לעזרה. השאלון פותח לצורכי המחקר הנוכחי על בסיס מחקרים ושאלונים קודמים (טטר ומילגרם, 2001; רומי, 1998; Sheffield et al., 2004), והוא מורכב משני חלקים:

מידת הנכונות לפנות לעזרה. חלק זה בדק את מידת הנכונות של הנבדקים לפנות לעזרה בבעיות בתחום האישי לשלושה מקורות סיוע מרכזיים: הורים וחברים (מקורות בלתי פורמליים) ומורה-מחנך (מקור פורמלי). בפני קבוצת המתבגרים בסיכון הוצג מקור סיוע רביעי: עובד קידום נוער, מתוך הנחה שנוכחותו ביחידות לקידום נוער עשויה להפוך אותו למשמעותי כמקור תמיכה וסיוע עבור מתבגרים אלה. בהתייחס לכל אחד ממקורות הסיוע, הנבדקים נתבקשו להעריך את המידה שבה היו פונים לקבל עזרה על סולם ליקרט בן 6 דרגות: מ-1 – "בכלל לא" ועד 6 – "במידה רבה מאוד". ככל שהציון גבוה יותר, מידת הנכונות לפנות לעזרה גבוהה יותר.

מאפייני נותן העזרה. חלק זה בדק עד כמה כל אחד מחמישה מאפיינים מרכזיים של נותן העזרה (קרבה, נכונות לעזור, אמינות, מומחיות ואחריות מקצועית) מנחה את המתבגרים לפנות אליו לעזרה. הערכת המתבגרים נעשתה על פי סולם ליקרט בן 6 דרגות, מ-1 – "בכלל לא" ועד 6 – "במידה רבה מאוד". בספרות נמצא שמאפיינים אלה משפיעים על החלטת המתבגרים לפנות לעזרה (טטר ומילגרם, 2001;

נכונות לפנות למקורות סיוע בבעיות אישיות: מתבגרים במצבי סיכון ומתבגרים נורמטיביים

צוקרמן וקאים, 2011; Lindsey & Kalafat, 1998) והם מתחלקים לשתי קטגוריות מרכזיות: מאפיינים בלתי פורמליים (קרבה, נכונות לעזור ואמינות) ומאפיינים פורמליים (מומחיות ואחריות מקצועית). כדי לאשש את החלוקה של מאפייני נותן העזרה, הוצגה רשימת המאפיינים בפני שלושה שופטים מומחים בתחום החינוך, והייתה ביניהם הסכמה מלאה לגבי מיון המאפיינים לשתי קבוצות. החלוקה למדדים נקבעה על פי חוות דעתם של שלושת השופטים, שמיינו את רשימת המאפיינים של מקורות הסיוע לשתי קבוצות. המדדים חושבו על פי ממוצעי התשובות של כל אחד משני המאפיינים.

הליך המחקר

עורכי המחקר פנו ל-20 מנהלים של יחידות קידום נוער ול-15 מנהלי בתי ספר. 13 מנהלי יחידות ו-6 מנהלי בתי ספר נתנו את הסכמתם להשתתף במחקר. השאלונים חולקו למתבגרים בבתי הספר בכיתות, וביחידות קידום נוער באופן פרטני או בקבוצות קטנות באמצעות החוקר ומדריכי היחידות. השאלונים הוחזרו עם תום מילויים. בקבוצת המתבגרים בסיכון קיבלו מתבגרים המתקשים בקריאה עזרה בהקראת השאלות מהצוות ביחידות. הודגש בפני המתבגרים שהשאלונים אנונימיים, והם יישמשו לצורך מחקר בלבד וכן שמילוי השאלון הוא בגדר בחירה ולא חובה. זאת כדי להגביר את נכונותם להישף באמינות ולהגביר את אמינות המחקר. ההיענות מצד התלמידים למילוי השאלון הייתה כמעט מלאה. בסך הכול חולקו למתבגרים משתי הקבוצות 723 שאלונים, ומתוכם הוחזרו 656 שאלונים מלאים (91%). מבין השאלונים המלאים נופו 63 שאלונים של מתבגרים בסיכון ו-111 שאלונים של מתבגרים נורמטיביים, שלא התאימו לטווח הגילים שנקבע מראש למחקר (14–18). מילוי השאלון כולו ארך כארבעים דקות בממוצע.

ממצאים

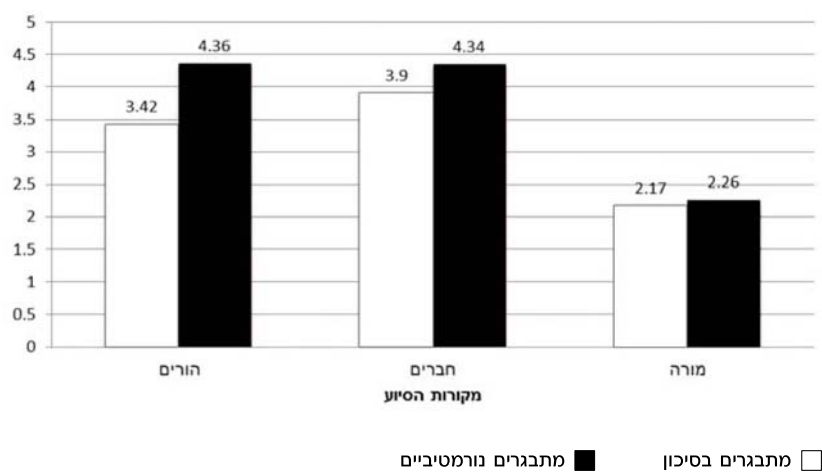

הנכונות לפנות לעזרה אל מקורות הסיוע
נעשה ניתוח ANOVA $2 \times 2 \times 3$ (קבוצות $\times$ מגדר $\times$ מקור הסיוע) עם מדידות חוזרות בהתייחס למקורות הסיוע, כאשר המשתנה התלוי היה מידת הנכונות לפנות לעזרה. בניית זה נמצא הבדל מובהק בין שלושת מקורות הסיוע, $F(2,476) = 294.51$, $p < .001$, $\eta^2 = .55$. הנכונות לפנות לעזרה למורה נמוכה יותר מהנכונות לפנות להורים ולחברים. עם זאת, נמצאה אינטראקציה מובהקת של קבוצות $\times$ מקור הסיוע,

זאב קאים ושלמה רומי

וכן נמצאה אינטראקציה מובהקת של מגדר $\times$ מקור סיוע ($F(2,476) = 3.14, p < .05, \eta^2 = .01$). עם זאת, לא נמצאה אינטראקציה מובהקת של קבוצות $\times$ מגדר $\times$ מקור סיוע ($F(2,476) = .77, p > .05$). הממצאים לגבי האינטראקציה של קבוצות $\times$ מקור סיוע מוצגים בתרשים 1.

תרשים 1: ממוצעי נכונות מתבגרים בסיכון ומתבגרים נורמטיביים לפנות לעזרה אל מקורות סיוע

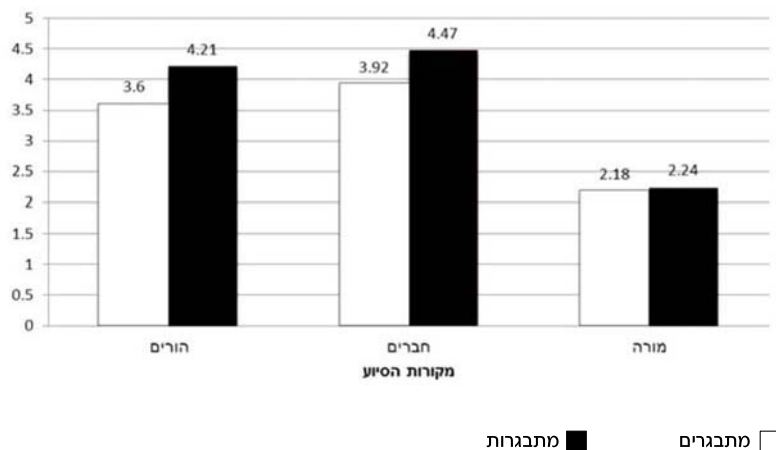

בתרשים 1 אפשר לראות, שבקבוצת המתבגרים בסיכון הנכונות הגבוהה ביותר הייתה לפנות לחברים, אחריה להורים ולבסוף למורה. לעומת זאת, בקרב המתבגרים הנורמטיביים הנכונות הגבוהה ביותר הייתה לפנות להורים ולחברים ולמורה, בפער ניכר.

בניתוחי simple effect שנעשו להבהרת האינטראקציה (Tabachnick & Fidell, 2006), נעשתה השוואה בין שלושת מקורות הסיוע בקרב מתבגרים בסיכון ומתבגרים נורמטיביים בנפרד. נראה על פי גודל האפקט, שבקרב המתבגרים בסיכון ההבדלים בין שיעורי הנכונות לפנות לשלושת המקורות, $F(2,420) = 75.50, p < .001, \eta^2 = .26$ קטנים יותר מגודל האפקט בקרב מתבגרים נורמטיביים, $F(2,538) = 247.50, p < .001, \eta^2 = .48$. בניתוחי השוואה בזוגות עם תיקון בופרוני שנעשו בקרב המתבגרים בסיכון, נמצאו הבדלים מובהקים בין כל שלושת מקורות הסיוע. לעומת זאת, בקרב המתבגרים הנורמטיביים נמצאו הבדלים מובהקים רק בין ההורים והחברים לבין המורה. כאמור, נמצאה גם אינטראקציה של מגדר $\times$ מקור הסיוע. אינטראקציה זו מוצגת בתרשים 2.

נכונות לפנות למקורות סיוע בבעיות אישיות: מתבגרים במצבי סיכון ומתבגרים נורמטיביים

תרשים 2: ממוצעי נכונות מתבגרים ומתבגרות לפנות לעזרה אל מקורות הסיוע

בתרשים 2 אפשר לראות, שבקרב המתבגרים והמתבגרות הנכונות הגבוהה ביותר הייתה לפנות לחברים, אחריה להורים ולבסוף למורה. עם זאת, הפער בבין הנכונות לפנות לעזרה לחברים לבין הנכונות לפנות לעזרה למורה גבוה יותר בקרב המתבגרות מאשר בקרב המתבגרים. בניתוחי simple effect נמצא, שבקרב המתבגרות ההבדל בין מקורות הסיוע ($F(2,394) = 152.6, p < .001, \eta^2 = .43$) גדול יותר מההבדל שנמצא בקרב המתבגרים ($F(2,394) = 139.78, p < .001, \eta^2 = .33$). בניתוחי השוואה בזוגות עם תיקון בופרוני נמצאו הבדלים מובהקים בין שלושת מקורות הסיוע בקרב המתבגרים ובקרב המתבגרות בנפרד.

כאמור, מתבגרים בסיכון התבקשו גם להעריך את מידת נכונותם לפנות לעזרה לעובד קידום נוער. כדי לבדוק את ההבדלים בין הנכונות לפנות לעובד קידום נוער לבין הנכונות לפנות למקורות הסיוע שהוזכרו לעיל (הורים, חברים ומורה), נעשה ניתוח ANOVA חד-כיווני עם מדידות חוזרות בקבוצת המתבגרים בסיכון. בניתוח זה נמצא הבדל מובהק בין מקורות הסיוע השונים ($F(3,630) = 48.45, p < .001, \eta^2 = .19$). נמצא שהנכונות של מתבגרים בסיכון לפנות לעזרה לחברים היא הגבוהה ביותר, ($M = 3.90, SD = 1.62$), לאחריה להורים ($M = 3.42, SD = 1.76$) ולעובד קידום נוער ($M = 3.17, SD = 1.54$). לבסוף, בפער ניכר, למורה ($M = 2.26, SD = 1.34$). בניתוחי השוואה בזוגות נמצא, שיש הבדל מובהק בין הנכונות לפנות לעובד קידום נוער לבין הנכונות לפנות לחברים ולמורה, אך לא נמצא הבדל מובהק בין הנכונות לפנות לעובד קידום נוער לבין הנכונות לפנות להורים. כלומר, המתבגרים בסיכון תופסים את עובד קידום נוער דומה יותר להורים מאשר לחברים ולמורה.

מאפייני מקור הסיוע

הערכת מאפייני מקור הסיוע נבדקה באמצעות שני מדדים. מדד אחד מבטא את המאפיינים הבלתי פורמליים של מקור הסיוע: קרבה, נכונות לעזור ואמינות; והמדד השני מבטא את המאפיינים הפורמליים של מקור הסיוע: מומחיות ואחריות מקצועית.

לבדיקת ההבדלים בשני מדדי מקורות הסיוע (פורמלי, בלתי פורמלי) נעשה ניתוח MANOVA $2 \times 2 \times 3$ (קבוצות $\times$ מגדר $\times$ מקור הסיוע) עם מדידות חוזרות בהתייחס למקור הסיוע. בניתוח MANOVA נמצא הבדל מובהק בין שלושת מקורות הסיוע (הורים, חברים ומורה) ($F(4,469) = 184.06, p < .001, \eta^2 = .61$). כמו כן, נמצאה אינטראקציה מובהקת של קבוצות $\times$ מקור הסיוע ($F(4,469) = 4.69, p < .001, \eta^2 = .04$). לוח 2 מציג את ממוצעי המדד הפורמלי והמדד הבלתי פורמלי של מקורות הסיוע בקרב שתי קבוצות המחקר – מתבגרים בסיכון ומתבגרים נורמטיביים, וכן את תוצאות ניתוחי השונות לכל מדד בנפרד.

לוח 2: ממוצעים וסטיות תקן של המדד הפורמלי והמדד הבלתי פורמלי של מקורות הסיוע בקרב מתבגרים בסיכון ומתבגרים נורמטיביים, ותוצאות ניתוחי השונות שנעשו לכל מדד בנפרד

סוג המאפיינים	קבוצות מתבגרים				מקור סיוע		קבוצות $\times$ מקור סיוע	
	נורמטיביים		בסיכון		η^2	$F(2,944)$	η^2	$F(2,944)$
	SD	M	SD	M				
בלתי פורמלי	1.13	5.04	1.50	4.16	.02	8.06***	.40	316.48***
הורים	1.28	4.64	1.41	4.31				
חברים	1.52	3.01	1.45	2.59				
מורה								
פורמלי	1.41	4.45	1.64	3.82	.01	3.48**	.09	47.90***
הורים	1.45	3.53	1.61	3.33				
חברים	1.71	3.52	1.72	3.10				
מורה								

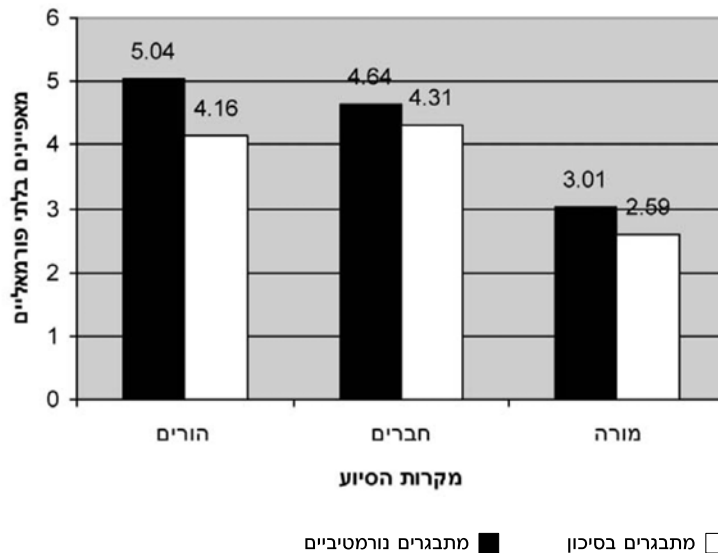
** $p < .01$ *** $p < .001$

בלוח 2 אפשר לראות שנמצאו הבדלים בין שלושת מקורות הסיוע בשני מדדי המחקר. על פי גודל האפקט אפשר לראות שההבדלים בין המקורות במדד הבלתי פורמלי גבוהים בהרבה מההבדלים במדד הפורמלי. בניתוחי השוואה בזוגות נמצא, שלגבי המדד הבלתי פורמלי יש הבדל בין כל שלושת מקורות הסיוע. על פי הממוצעים המוצגים בלוח אפשר לראות, שתפיסת ההורים מבחינת המדד הבלתי פורמלי היא

נכונות לפנות למקורות סיוע כבעיות אישיות: מתבגרים במצבי סיכון ומתבגרים נורמטיביים

הגבוהה ביותר, לאחריה תפיסת החברים ולבסוף תפיסת המורה. בניתוחי השוואה בזוגות נמצא גם הבדל מובהק בין ההורים לבין החברים והמורה. במדד הפורמלי תפיסת ההורים היא הגבוהה ביותר, אך תפיסת החברים והמורה דומה. יחד עם זאת, בשני מדדים אלו נמצאו גם אינטראקציות מובהקות של קבוצות $\times$ מקור הסיוע: מאפיינים בלתי פורמליים — $F(2,944) = 3.48, p < .05, \eta^2 = .01$; מאפיינים פורמליים $F(2,944) = 8.06, p < .01, \eta^2 = .02$. תרשים 3 מציג את ההבדלים בין שתי קבוצות המחקר ביחס לתפיסת המאפיינים הבלתי פורמליים של מקורות הסיוע.

תרשים 3: ממוצעי רמת התפיסה של המאפיינים הבלתי פורמליים של מקורות הסיוע בקרב מתבגרים בסיכון ומתבגרים נורמטיביים

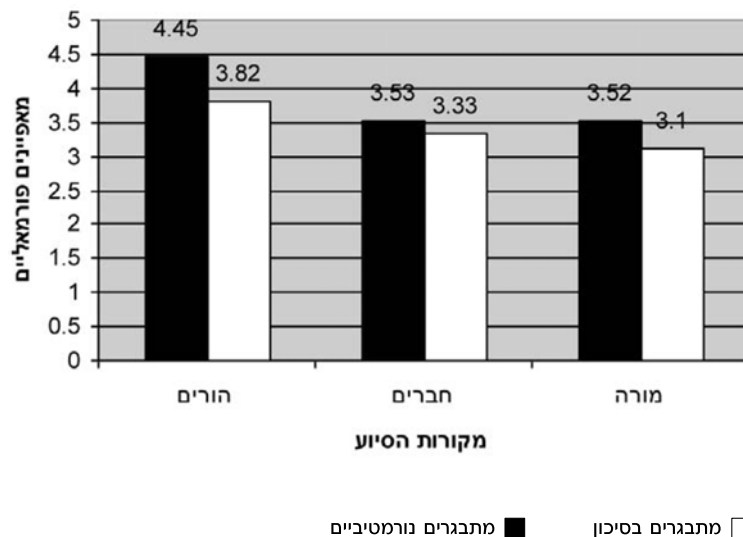

אשר לתפיסת המאפיינים הבלתי פורמליים, כדי לאתר את מקור האינטראקציה נעשו ניתוחי שונות 2×2 (קבוצות $\times$ מקור סיוע). ניתוח אחד התייחס להבדלים בין הורים לחברים, ניתוח שני התייחס להבדלים בין הורים למורה, וניתוח שלישי התייחס להבדלים בין חברים למורה. בניתוח השונות שנעשה לגבי הורים וחברים נמצאה אינטראקציה מובהקת של קבוצות $\times$ מקור סיוע, $F(1,472) = 15.82, p < .001, \eta^2 = .03$, כלומר יש הבדלים גדולים יותר בין שתי קבוצות המחקר בתפיסת ההורים מאשר בתפיסת החברים, כפי שאפשר לראות בתרשים. גם בניתוח השונות שנעשה לגבי הורים ומורה נמצאה אינטראקציה מובהקת של קבוצות $\times$ מקור סיוע, $F(1,472) = 9.86,$

כפי שאפשר לראות בתרשים, גם כאן ההבדל בין שתי הקבוצות בתפיסת ההורים גדול יותר מההבדל בתפיסת המורה. מנגד, בניתוח השונות שנעשה לגבי ההשוואה בין החברים למורה לא נמצאה אינטראקציה מובהקת, $F(1,472) = .37$, $p > .05$.

כזכור נמצאה אינטראקציה גם במדד הפורמלי. תרשים 4 מציג את ההבדלים בין שתי קבוצות המחקר ביחס לתפיסת המאפיינים הפורמליים של מקורות הסיוע.

תרשים 4: ממוצעי רמת התפיסה של המאפיינים הפורמליים של מקורות הסיוע בקרב מתבגרים בסיכון ומתבגרים נורמטיביים

אשר לתפיסת המאפיינים הפורמליים, כדי לאתר את מקור האינטראקציה נעשו ניתוחי שונות 2×2 (קבוצות $\times$ מקור סיוע). בניתוחי המשך להבדלים בין הורים וחברים נמצאה אינטראקציה מובהקת של קבוצות $\times$ מקור סיוע, $F(1,472) = 8.49$, $p < .01$, $\eta^2 = .02$. כלומר יש הבדלים גדולים יותר בין שתי קבוצות המחקר בתפיסת ההורים מאשר בתפיסת החברים, כפי שאפשר לראות בתרשים. מנגד, בניתוחי השונות שנעשו לא נמצאו אינטראקציות מובהקות לגבי ההשוואה בין ההורים למורה, $F(1,472) = 1.25$, $p > .05$, וכן בין חברים למורה, $F(1,472) = 2.07$, $p > .05$. בניתוח MANOVA נוסף נבדקו גם הבדלים בין המתבגרים למתבגרות בתפיסת המאפיינים הפורמליים והבלתי פורמליים של מקורות הסיוע. בניתוח זה נמצאו הבדלים מובהקים בין המתבגרים למתבגרות, $F(2,471) = 6.28$, $p < .01$, $\eta^2 = .03$, אך לא נמצאו

נכונות לפנות למקורות סיוע בבעיות אישיות: מתבגרים במצבי סיכון ומתבגרים נורמטיביים

אינטראקציות של מקור הסיוע או של קבוצה עם המגדר. אשר להבדל בין מתבגרים למתבגרות, בוצעו ניתוחי שונות בנפרד למאפיינים הפורמליים והבלתי פורמליים. בניתוחים אלה נמצא הבדל מובהק רק לגבי המאפיינים הבלתי פורמליים, $F(1,472) = 11.98, p < .001, \eta^2 = .03$. מתבגרות מדגישות יותר את המאפיינים הבלתי פורמליים, $M = 3.14, SD = 1.68$ לעומת מתבגרים, $M = 2.93, SD = 1.73$. כלומר, מתבגרות מדגישות יותר אלמנטים בלתי פורמליים של קרבה, נכונות לעזור ואמינות בפנייתן לעזרה למקורות הסיוע השונים יותר ממתבגרים.

דיון

הבדלים בין מתבגרים במצבי סיכון למתבגרים נורמטיביים בתפיסת מקורות הסיוע

ממצאי המחקר מצביעים על קיומה של דיפרנציאציה אצל המתבגרים בבחירת מקורות הסיוע, והעדפה ברורה של המקורות הטבעיים (הורים וחברים) על פני המקורות הפורמליים. על פי הספרות (Nadler, 1991) נובעת העדפה זו מהמחיר הנמוך יחסית של האיום על הערך העצמי של הפונה לעזרה למקורות הסיוע הטבעיים לעומת מקורות הסיוע הפורמליים. שכן, הפנייה למקורות הסיוע הטבעיים נתפסת כצעד נורמטיבי, ודימויו של הפונה לא ייפגע בעקבות כך (Nadler, 1991). מלבד זאת, ייתכן שההעדפה לפנות למקורות סיוע טבעיים נובעת מחוסר מודעות מספקת בקרב המתבגרים ליתרונותיהם של מקורות הסיוע האחרים (Wilson, Deane, Ciarrochi, & Rickwood, 2005), אך גם מחסמים שונים שמרתיעים מפני פנייה למקורות הסיוע הפורמליים (Helms, 2003; Lindsey & Kalafat, 1998; Tishby et al., 2001).

עצם העדפת הפנייה למקורות סיוע טבעיים והשיעורים הנמוכים של נכונות לפנות לעזרה למורה נובעים, ככל הנראה, מהנטייה לפיתוח עצמאות, המאפיינת את גיל ההתבגרות, ואת העדפתם של המתבגרים להתמודד עם בעיות בכוחות עצמם ללא סיוע מצד מקורות סיוע פורמליים (Ciarrochi et al., 2002).

ממצא בולט במחקר הוא שיש דמיון בדיפרנציאציה שמבצעים מתבגרים משתי הקבוצות (מתבגרים נורמטיביים, מתבגרים בסיכון) בין מקורות הסיוע. בשתי הקבוצות הייתה העדפה לפנות למקורות הסיוע הטבעיים על פני המורה. עם זאת נמצא כי נכונות המתבגרים הנורמטיביים לפנות להורים ולחברים הייתה בשיעור דומה, ואילו המתבגרים בסיכון היו נכונים לפנות לעזרה קודם לחברים ורק אחר כך להורים. בנוסף, הנכונות של המתבגרים הנורמטיביים לפנות להורים ולחברים הייתה גבוהה מזו של

קבוצת המתבגרים בסיכון. ממצאים אלה תואמים ממצאי מחקרים קודמים, שלפיהם הבדלים בתמיכה החברתית מההורים משפיעים על הבדלים בנכונות המתבגרים לפנות לעזרה למקורות הטבעיים. הבדלים אלה מוסברים בכך, שמתבגרים בסיכון חווים במשפחותיהם מערכת יחסים שלילית ומנוכרת עם ההורים, ולפיכך הם מתקשים לשוחח עם הוריהם יותר ממתבגרים נורמטיביים (הראל ואחרים, 2002, 2003; כהן-נבות ואחרים, 2001). באשר לחברים, מתבגרים בסיכון נוטים פחות לפנות לחברים מאשר מתבגרים נורמטיביים, אם כי כאשר יש להם בעיה הם פונים קודם כול לחברים, שמהווים עבורם את הכתובת הראשונה לפני ההורים. מערכת היחסים המורכבת עם ההורים משפיעה כנראה על יכולת ההתמודדות שלהם עם החברים ומקשה עליהם להיעזר בתמיכה חברתית, ורק במצבים של אין ברירה הם פונים לחברים כמותם (Laible et al., 2000; Lipschitz-Elhawi & Itzhaky, 2005). חיזוק לכך אפשר למצוא בממצאי המחקר הנוכחי: מתבגרים נורמטיביים תפסו את ההורים כבעלי מאפיינים פורמליים ובלתי פורמליים ברמה גבוהה יותר לעומת מתבגרים בסיכון. העובדה, שבמחקר הנוכחי ההבדל הגדול ביותר בין שתי הקבוצות הוא תפיסת ההורים, קשורה כנראה להבדלים שנמצאו בין שתי קבוצות אלו בספרות בתפיסת מאפייני ההורים כמקור סיוע (מושקוביץ, 2006), באופי האקלים המשפחתי וברמת התמיכה החברתית מההורים (כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, 2005; Lagana, ; Hess & Copeland, 2001). לעומת זאת, בנוגע לתפיסת המאפיינים של החברים כמקורות סיוע נמצאו הבדלים קטנים יותר בין שתי הקבוצות. ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם מחקרים קודמים, שלפיהם מתבגרים בסיכון מדווחים על תמיכה חברתית נמוכה יותר מצד קבוצת השווים לעומת מתבגרים נורמטיביים (כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, 2005; Lagana, 2004). כלומר, לאור העובדה, שמתבגרים בסיכון תפסו את החברים כמקור סיוע ברמה נמוכה יותר במאפיינים הבלתי פורמליים הכוללים תכונות כמו קרבה, נכונות לעזור ואמינות, הם גם מגלים נכונות נמוכה יותר לפנות אליהם מאשר מתבגרים נורמטיביים.

מנגד, לא נמצאו הבדלים בין שתי הקבוצות בנוגע לנכונות לפנות למורה, אף על פי שנמצא כי מתבגרים נורמטיביים תפסו את המורה כמקור סיוע ברמה גבוהה יותר במאפיינים הבלתי פורמליים ממתבגרים בסיכון ממתבגרים בסיכון. בשתי הקבוצות נמצאו שיעורים נמוכים של נכונות לפנות אליו לעזרה. העובדה, שלמרות ההבדלים בין שתי הקבוצות בתפיסת המורה כמקור סיוע, שיעורי הנכונות לפנות אליו בשתי הקבוצות היו נמוכים, מצביעה על כך, ששתי הקבוצות אינן רואות את המורה כמקור סיוע מועדף, למרות היתרונות הייחודיים שבתפקידו על פי הספרות (גיטקס וטר, 2003). אפשר להסביר ממצאים אלה בכך, שככל שמערכת התמיכה של הרשת החברתית נגישה יותר למתבגר, כך תגבר מידת הסיוע וההגנה שהיא תספק לו, והוא ימעט לפנות למקורות סיוע פורמליים (Caplan, 1976). בנוסף, ייתכן שהדבר נובע

נכונות לפנות למקורות סיוע בבעיות אישיות: מתבגרים במצבי סיכון ומתבגרים נורמטיביים

מכך, שבמחקר הנוכחי נבדקו בעיות בתחום האישי שאינן קשורות ישירות לעולם בית הספר, ושבהן השפעתו של המורה על המתבגרים מצומצמת, וזה מעיד על תפיסת המורה בעיני המתבגרים כמומחה להוראה ולא כדמות מסייעת. עם זאת, מתבגרים נורמטיביים תפסו את המורה כבעל מאפיינים בלתי פורמליים ופורמליים ברמה גבוהה יותר ממתבגרים בסיכון, כנראה על רקע ההבדלים במסגרות שאליהן משתייכים מתבגרים משתי הקבוצות (בית ספר לעומת יחידות קידום נוער). יחידות קידום נוער מטפלות בנוער שנמצא מחוץ למערכת החינוך הפורמלית או בתהליך של היפלטות ממנה, וחווה ניכור ממערכות החיים הנורמטיביות של בני גילו (כהן-נבות ואחרים, 2001). למתבגרים בסיכון יש חסמים נוספים בהקשר הבית-ספרי, מלבד החסמים הרגילים שבפנייה למקורות פורמליים. שכן למתבגרים בסיכון יש תחושות ניכור כלפי בית הספר, הבאות לידי ביטוי בתחושות של חוסר הוגנות וחוסר עניין של המורים כלפיהם, והם תולים את האשם לנשירתם בגורמים בבית הספר (כהן-נבות ואחרים, 2001).

בקרב המתבגרים בסיכון נבדק מקור סיוע נוסף: עובד קידום נוער. ממצא בולט ביחס לנכונות של מתבגרים בסיכון לפנות לעזרה הוא ביחס למקומו של עובד קידום נוער במערך הסיוע. מתוך המחקר עולה, כי נכונותם של מתבגרים בסיכון לפנות אליו לעזרה דומה לשיעור פנייתם להורים, אך נמוכה משיעור פנייתם לחברים וגבוהה משיעור פנייתם למורה. תפיסתו של עובד קידום נוער נובעת מהתפקיד שהוא ממלא בחיי המתבגרים בסיכון. זה בא לידי ביטוי בקשר המיוחד שלו עם המתבגרים, קשר טיפולי בלתי פורמלי (להב ושמש, 2003), ובשל האחריות הכוללת שלו תוך גילוי מעורבות בכל תחומי חייו של המתבגר (בר-און-כהן, 2007). בעצם ההתייחסות של עובד קידום נוער להיבטים הרגשיים והחברתיים של מתבגרים בסיכון יש לו אפשרות לפתח עימם יחסי אמון ותקשורת, ודרכם הוא יוכל לסייע להם גם בתחומים נוספים (גרופר ורומי, 2011). מכאן עולה, שעובד קידום נוער עשוי לשמש את המתבגרים בסיכון מקור סיוע משלים למקורות הסיוע הטבעיים, ואלטרנטיבה סמי-פורמלית במקרים שבהם קשה להם לפנות למקורות הטבעיים.

הבדלים בין מתבגרים במצבי סיכון למתבגרות במצבי סיכון בתפיסת מקורות הסיוע

בנוסף לבדיקת ההבדלים בין מתבגרים בסיכון למתבגרים נורמטיביים, נבדקו במחקר גם הבדלים בין מתבגרים למתבגרות, בעיקר בקבוצת הסיכון. לא נמצאו הבדלים מגדריים בדירוג העדפת הפנייה למקורות הסיוע. בקרב שני המינים שיעור הפנייה הגבוה ביותר היה לחברים, אחר כך להורים, ולבסוף למורה. מנגד, נמצאו הבדלים מגדריים ביחס לפנייה למקורות הסיוע הטבעיים. בשתי

הקבוצות מתבגרות נוטות לפנות לעזרה לחברים ולהורים בבעיות אישיות יותר ממתבגרים. ממצאים אלה סותרים ממצאי מחקרים קודמים (כאהן-סטרבצ'ינסקי, ואחרים, 2005; כהן-נבות ואחרים, 2001). ייתכן שהדבר נובע מכך שהמחקר הנוכחי התמקד במתבגרים בסיכון המטופלים ביחידות לקידום נוער, ואילו מחקרים אחרים התמקדו בנוער בסיכון במסגרות אחרות. העובדה שמתבגרות נכונות לפנות לעזרה יותר ממתבגרים, נובעת ככל הנראה מההבדלים במאפיינים האישיים של שני המינים ומהשפעת תהליכים חברתיים, בעיקר הבדלים בתפקידים המגדריים, בסגנון ההתמודדות עם בעיות, יכולת חשיפה עצמית והבדלים ברמת ההיכרות עם מקור הסיוע וברמת החרדה (Gavranidou & Rosner, 2003; Sheffield et al., 2004). חיזוק לכך אפשר למצוא גם בממצאי המחקר הנוכחי. אלה מצביעים על כך, שמתבגרות יותר ממתבגרים מדגישות את האלמנטים הבלתי פורמליים של קרבה, נכונות לעזור ואמינות בפנייתן לעזרה למקורות הסיוע השונים, והדבר כנראה משפיע באופן חיובי על עמדתן ביחס לפנייה לעזרה ומעודד אותן גם לפנות יותר למקורות הסיוע.

לעומת זאת, לא נמצאו הבדלים מגדריים בפנייה למורה, אף על פי שנמצא כי מתבגרות תפסו את המורה כבעל מאפיינים בלתי פורמליים ברמה גבוהה יותר. ייתכן שהסתירה לכאורה בין שני ממצאים אלה מצביעה על כך, שלמתבגרים יש העדפות בהתאמת תחום הבעיה למקורות הסיוע השונים. לכן, אף על פי שהמתבגרות תופסות את המורה כבעל מאפיינים בלתי פורמליים ברמה גבוהה יותר ממתבגרים, הן אינן מגלות נכונות רבה יותר לפנות אליו בבעיות בתחום האישי.

מגבלות המחקר

המחקר הנוכחי התמקד במתבגרים במצבי סיכון המטופלים ביחידות לקידום נוער בלבד, ולכן הממצאים והמסקנות אינם מתאימים בהכרח למתבגרים בסיכון המטופלים במסגרות אחרות. במחקרי המשך אפשר לחזור ולבחון את ממצאי המחקר לגבי מתבגרים בסיכון המטופלים במסגרות אחרות.

בנוסף, המחקר הנוכחי התבסס על שאלונים לדיווח עצמי, שהתשובות עליהם סובייקטיביות ועלולות להיות מושפעות מרצייה חברתית. הבעייתיות של כלי המחקר, הנובעת מהאפשרות להטיות בדיווח, בולטת בהקשר של המסגרת שבה נמצאים המתבגרים, שכן ייתכן שהפערים בהבדלים בין המתבגרים בסיכון למתבגרים הנורמטיביים שנמצאו במחקר שונים בין הדיווח שלהם לבין התנהגותם בפועל. לפיכך מומלץ לבדוק במחקרים עתידיים את השערות המחקר בדרכים נוספות, כגון: שאלונים פתוחים, ראיונות, התבססות על דיווח או על רשומות של סוכני סיוע וכדומה, ולהשוות בין הנתונים שיתקבלו בכלים השונים. באופן שכזה, הממצאים והמסקנות יהיו מהימנים

נכונות לפנות למקורות סיוע בבעיות אישיות: מתבגרים במצבי סיכון ומתבגרים נורמטיביים

יותר, ותתקבל תמונה מקיפה ומדויקת יותר שתכלול גם את זווית הראייה של המתבגרים.

המחקר הנוכחי התייחס רק לנכונות המתבגרים לפנות לעזרה, ולא השווה אותה למידת הפנייה שלהם בפועל. מומלץ כי מחקר עתידי יתמקד בשיעורי הפנייה בפועל ובשביעות הרצון של מתבגרים משתי קבוצות הפונים לעזרה לכל אחד ממקורות הסיוע שנדונו במאמר. מחקר כזה עשוי לשפוך אור על תפקודם של מקורות הסיוע השונים בעיני המתבגרים, בעיקר של עובד קידום נוער, כערוץ ייחודי של עזרה למתבגרים בסיכון. בנוסף, השוואה בין הנכונות לפנות לעזרה לבין הפנייה בפועל עשויה לתרום להבנת אופי הקשר בין שני המשתנים ולהבהיר את מידת היכולת להקיש מעמדותיו של המתבגר כלפי פנייה לסיוע לבין התנהגותו בפועל.

המחקר הנוכחי התמקד בבעיות בתחום האישי בלבד, ואילו בספרות נמצאו הבדלים בשיעורי הנכונות לפנות לעזרה על פי תחום הבעיה. לאור זאת, מומלץ לבחון את שיעורי הפנייה לעזרה ואת שיקולי המתבגרים לפנות לעזרה בתחומים אחרים של בעיות, כדי להבין באופן מעמיק יותר את דפוסי חיפוש העזרה של מתבגרים ולהביא את מערכות התמיכה השונות להיערכות מתאימה יותר למצבם ולעמדותיהם של מתבגרים בכלל ושל מתבגרים בסיכון בפרט.

פרקטיקה וניסוח מדיניות

בשל חשיבותם של מקורות הסיוע הטבעיים בעיני המתבגרים, נודעת חשיבות רבה לשימוש שאפשר לעשות במקורות אלה לצורך זיהוי ואיתור של סימני מצוקה, הגשת תמיכה והפניה לגורמי סיוע רלוונטיים. אולם מאחר שמדובר במקורות סיוע בלתי מקצועיים, מומלץ להכשירם ברמה בסיסית באיתור סימני מצוקה בקרב המתבגרים, זיהוי הבעיה ומידת חומרתה והפנייתם למקורות הסיוע המתאימים.

בנוסף, הבנת הגורמים המעודדים את המתבגרים לפנות לעזרה בכל קבוצה תסייע בהסברה ובהכוונה נכונה יותר של מתבגרים משתי הקבוצות אל מקורות הסיוע. כמו כן, מאחר שהבחירה לפנות למקור סיוע מסוים מושפעת מתפיסות סובייקטיביות של הפונה לגבי מקור הסיוע, מומלץ לחשוף את המתבגרים למקורות הסיוע השונים ולהדגיש את המקורות הפורמליים (לדוגמה: המורה והצוות המקצועי בבית הספר) כדי להגביר את מודעותם לקיומם כמקורות סיוע, ליתרונות הטמונים בהם ולפונקציות שהם ממלאים.

זאת ועוד, מאחר שנמצאו הבדלים בין מתבגרים נורמטיביים למתבגרים בסיכון בשיעורי הנכונות לפנות לעזרה, מומלץ למפות את החסמים הקשורים בפנייה, ובעיקר לגבי קבוצת המתבגרים בסיכון, כדי להגביר את החשיפה של המתבגרים למקורות הסיוע. ככל שניטיב להבין את דרכי ההתמודדות של מתבגרים בסיכון עם בעיות ואת

דפוסי פנייתם לעזרה, אפשר יהיה לפתח דרכי התערבות יעילות לצמצום פער השירות ולשיפור רווחתם הנפשית של מתבגרים אלה. בהקשר זה, מומלץ גם לנקוט צעדים להגדלת תרומתם ויעילותם של המורים בבית הספר כמגישי עזרה, באמצעות הכשרה שכוללת היבטים של זיהוי מצוקות וכן פיתוח גישה אמפתית ופרו-אקטיבית כלפי מתבגרים.

באשר לעובד קידום נוער, נראה כי הוא עשוי לשמש עבור המתבגרים בסיכון מקור סיוע משלים למקורות הסיוע הטבעיים, ולהוות חלופה במקרים שבהם קשה להם לפנות למקורות הטבעיים. תפיסתו החיובית בקרב מתבגרים במצבי סיכון בזכות הבלטת המאפיינים הבלתי פורמליים שלו לצד הכשרתו הפורמלית בטיפול בנוער בסיכון, מאפשרת לו לסייע להם במצבים שבהם תמיכת המקורות הטבעיים אינה מספקת, או לתווך בין המתבגרים למקורות סיוע אחרים.

לסיכום, ממצאי המחקר תורמים להבנת הגורמים המעודדים מתבגרים משתי הקבוצות לפנות לעזרה אל מקורות הסיוע. ההבדלים בשיעורי הנכונות לפנות למקורות הסיוע השונים תלויים בהערכה הסובייקטיבית של הפונה את המאפיינים הבלתי פורמליים והמאפיינים הפורמליים שלהם. בנוסף, מתבגרים נורמטיביים ומתבגרים בסיכון רואים במקורות הטבעיים, ובמיוחד בחברים, כתובת מועדפת לפנייה לעזרה, אם כי מתבגרים בסיכון נוטים לפנות פחות לשני מקורות אלו ממתבגרים נורמטיביים. מנגד, מתבגרים משתי הקבוצות אינם תופסים את המורה כמקור סיוע מועדף, למרות יתרונות ייחודיים שעשויים להפוך אותו לדמות משמעותית. בנוסף, אצל המתבגרים בסיכון בלט מעמדו של עובד קידום נוער ככתובת לפנייה לעזרה בשיעור הדומה לשיעור פנייתם להורים.

מקורות

- ארהרד, ר. ואל-דור, י. (1991). חוסן נפשי, שיפור כושר ההתמודדות במצבי מצוקה ומניעת התאבדויות. תל-אביב: עמל, המרכז הפדגוגי טכנולוגי.
- בר-און-כהן, ע. (2007). העובד המקצועי בחינוך הבלתי פורמלי. בתוך ש. רומי ומ. שמידע (עורכים), חינוך הבלתי פורמלי בישראל במציאות משתנה (עמ' 193–218). ירושלים: מאגנס.
- גיטקיס, ג. וטטר, מ. (2003). פניות של תלמידי תיכון לקבלת תמיכה ממוריהם: ציפיות וקבלת תמיכה בפועל. הייעוץ החינוכי, יב, 48–67.
- גילת, י. ווינטר, נ. (1998). עמדות של תלמידים כלפי פנייה לעזרה של מחנכים ויועצים. עיונים בחינוך, 3 (2), 203–218.
- גרופר, ע. ורומי, ש. (2011). הכשרה לתפקיד עובד חינוכי-טיפול בתחום העבודה החינוכית-סוציאלית. בתוך: ח. אהרונ (עורך). עבודה חינוכית-סוציאלית בישראל (321–340). רחובות: אדוואנס — הוצאה לאור.

- נכונות לפנות למקורות סיוע בבעיות אישיות: מתבגרים במצבי סיכון ומתבגרים נורמטיביים
- הראל, י., אלבונגן-פרנקוביץ, ש., מולכו, מ. ואברעסבה, ח. (2002). נוער בישראל: רווחה חברתית, בריאותית והתנהגויות סיכון במבט בינלאומי – סיכום ממצאי המחקר השני (1998). ירושלים: ג'וינט-מכון ברוקדייל ואוניברסיטת בר-אילן, המגמה לסוציולוגיה של הבריאות.
- הראל, י., מולכו, מ. וטילינגר, א. (2003). נוער בישראל: בריאות רווחה נפשית וחברתית ודפוסי התנהגויות סיכון. רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן.
- טטר, מ. (2002). משמעותיות המורים עבור תלמידיהם: תפיסות מורים והשלכות ליעוץ. הייעוץ החינוכי, יא, 100–122.
- טטר, מ. ומילגרם, א. (2001). פנייה לעזרה בקרב מתבגרים. הייעוץ החינוכי, י, 91–115.
- כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ., קונסטנטינוב, ו., יורוביץ, ל. ואפרתי, ר. (2005). מאפיינים וצרכים של הנערות המטופלות בשירות לנערות וצעירות – משרד הרווחה. דוח מחקר. ירושלים: ג'וינט-מכון ברוקדייל, המרכז לילדים ולנוער, אשלים, העמותה לתכנון ולפיתוח שירותים לילדים ובני נוער בסיכון ומשפחותיהם, משרד הרווחה, השירות לנערות וצעירות.
- כהן-נבוכ, מ., אלבונגן-פרנקוביץ, ש. וריינפלד, ת. (2001). הנשירה הגלויה והסמויה בקרב בני נוער, דו"ח מחקר. ירושלים: ג'וינט-מכון ברוקדייל, המרכז לילדים ולנוער, הכנסת – מרכז מחקר ומידע.
- כץ, ר. ובנדור, נ. (1986). אמהות חד-הוריות: מערכות תמיכה ורווחה אישית. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- להב, ח. (2000). נוער בסיכון – התופעה בפרספקטיבה. מניתוק לשילוב, 10, 8–16.
- להב, ח. ושמר, א. (2003). עובדי קידום נוער בישראל 2003 – שינויים בפרופיל האישי והמקצוע של עובדי קידום נוער בישראל המועסקים ביחידות לקידום נוער שבפיתוח משרד החינוך. מפגש, 18, 8–16.
- לויתן, א. (2001). סימפטומים פסיכוסומטיים במתבגרים המעורבים בטיפול באמהותיהן החולות בסרטן. עבודת מוסמך. אוניברסיטת תל-אביב.
- מושקוביץ, ר' (2006). דמיון ושוני בבעיות ובדפוסי פנייה לעזרה של מתבגרים מרקע של מצוקה לעומת מתבגרים שאינם מרקע של מצוקה. עבודת מוסמך. ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- צוקרמן, ד. וקאס, ז. (2011). עמדות של מתבגרים כלפי חיפוש עזרה נפשית ממקורות סיוע פורמליים ובלתי פורמליים. חברה ורווחה, לא (3), 411–436.
- קסלר, ע. (2004). תפיסות תלמידים את המורים המשמעותיים: השפעותיהם של איכות הקשר עם ההורים ותחושת ניכור מבית הספר. עבודת מוסמך. ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- רביב, ע., קלינגמן, א. והורוביץ, מ. (1980). ילדים במצבי לחץ ומשבר. תל-אביב: אוצר המורה.
- רומי, ש. (1998). שירותי ייעוץ נפשי במסגרות בלתי פורמליות: התבוננות מחודשת במערכות קיימות. בתוך: ר. לזובסקי, ש. פלדמן (עורכות), מרחב ונחלה ביעוץ החינוכי (עמ' 357–379). מכללת בית-ברל: הוצאת רכס.
- רומי, ש. (2007). קידום נוער: התפתחות וסוגיות מרכזיות. בתוך ש. רומי ומ. שמידע (עורכים), החינוך הבלתי פורמלי בישראל במציאות משתנה (עמ' 453–467). ירושלים: מאגנס.
- שמיד, ה. (2006). דין וחשבון הוועדה הציבורית לבדיקת מצבם של ילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה. ירושלים: משרד העבודה והרווחה.
- Brown, B. V., & Emig, C. (1999). Prevalence, patterns and outcomes. In D. J. Besharov (Ed.), *Americas' disconnected youth* (pp. 101–116). Washington, DC: American Enterprise Institute for Public Policy Research.
- Caplan, G. (1976). The family as support system. In G. Caplan & M. Killea (Eds.), *Support systems and mutual help: Multidisciplinary explorations* (pp. 19–36). New York, NY: Grune & Stratton.
- Ciarrochi, J., Deane, F. P., Coralie, J. W., & Rickwood, D. (2002). Adolescents who need help are the least likely to seek it: The relationship between low emotional competence

- and low intention to seek help. *British Journal of Guidance and Counseling*, 30, 173–188.
- Doyle, A. B., & Markiewicz, D. (2005). Parenting, marital conflict and adjustment from early- to mid-adolescence: Mediated by adolescent attachment style? *Journal of Youth and Adolescence*, 34, 97–110.
- Gavranidou, M., & Rosner, R. (2003). The weaker sex? Gender and post traumatic stress disorder. *Depression & Anxiety*, 17, 130–139.
- Geuzaine, C., Debry, M., & Liesens, V. (2000). Separation from parents in late adolescence: The same for boys and girls? *Journal of Youth and Adolescence*, 29, 79–91.
- Green, H., McGinnity, A., Meltzer, H., Ford, T., & Goodman, R. (2005). *The mental health of children and young people in Great Britain*. Norwich, UK: HMSO.
- Grinstein-Weiss, M., Fishman, G., & Eisikovits, Z. (2005). Gender and ethnic differences in formal and informal help seeking among Israeli adolescents. *Journal of Adolescence*, 28, 765–779.
- Gross, A. E., & McMullen, P. A. (1983). Models of the help seeking process. In B. M. DePaulo, J. D. Fischer, & A. Nadler (Eds.), *New directions in helping* (Vol. 2, pp. 45–70). New York: Academic Press.
- Helms, J. L. (2003). Barriers to help-seeking among 12th graders. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 14, 27–40.
- Hess, R., & Copeland, E. (2001). Students' stress, coping strategies, and school completion: A longitudinal perspective. *School Psychology Quarterly*, 16, 389–405.
- Kahane, R. (1997). *The origins of postmodern youth. Informal youth movements in a comparative perspective*. New York, NY: De Gruyter.
- Lagana, M. T. (2004). Protective factors for inner-city adolescents at risk of school dropout: Family factors and social support. *Journal of Children & Schools* 26, 211–220.
- Laible, D. J., Carlo, G. C., & Raffaelli, M. (2000). The differential relations of parent and peer attachment to adolescent adjustment. *Journal of Youth and Adolescence*, 29, 45–59.
- Lempers, J. D., & Clark-Lempers, D. S. (1992). Young, middle, and late adolescents' comparisons of the functional importance of five significant relationships. *Journal of Youth and Adolescence*, 21, 53–96.
- Lindsey, C. R., & Kalafat, J. (1998). Adolescents' views of preferred helper characteristics and barriers to seeking help from school-based adults. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 9, 171–193.
- Lipschitz-Elhawi, R., & Itzhaky, H. (2005). Social support, mastery, self-esteem and individual adjustment among at-risk youth. *Child & Youth Care Forum*, 34, 329–346.
- McCarthy, B., & Hagan, J. (1992). Surviving on the street: The experiences of homeless youth. *Journal of Adolescence Research*, 7, 412–430.
- Milgram, N. A., & Palti, G. (1993). Psychosocial characteristics of resilient children. *Journal of Research in Personality*, 27, 207–221.
- Molock, S. D., Barksdale, C., Matlin, S., Puri, R., Cammack, N., & Spann, M. (2007). Qualitative study of suicidality and help-seeking behaviors in African American adolescents. *American Journal of Community Psychology*, 40, 52–63.

- Moran, P. (2007). Attachment style, ethnicity and help-seeking attitudes among adolescent pupils. *British Journal of Guidance and Counseling*, 35, 205–218.
- Nadler, A. (1991). Help-seeking behavior: Psychological costs and instrumental benefits. In M. S. Clark (Ed.), *Prosocial behavior: Review of personality and social psychology* (pp. 290–311). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Rainone, G., Marel, R., Aryan, Z., Watkins, T., Smith, R., Williams, N., & Frank, B. (1993). *Youth at risk in New York state: Alcohol and drug use findings*. Albany, NY: New York State Office of Alcoholism and Substance Abuse Services.
- Resnick, G., & Burt, M.R. (1996). Youth at risk: Definitions and implications for service delivery. *American Journal of Orthopsychiatry*, 66, 172–188.
- Samdal, O., Wold, B., & Torsheim, T. (1998). The relationship between students' perception of school and their reported health and quality of life. In C. Currie (Ed.), *Health behaviour in school-aged children. Research protocol for the 1997–98 survey* (pp. 51–55). Edinburgh: University of Edinburgh.
- Schonert-Reichl, K. A. (2000). *Children and youth at risk: Some conceptual considerations*. Paper presented at the 2000 Pan-Canadian Education Research Agenda Symposium, "Children and Youth At Risk". Retrieved September 3, 2003, from <http://www.cmec.ca/stats/pcera/symposium2000/schonert.empdf>.
- Schonert-Reichl, K. A., & Muller, J. R. (1996). Correlates of help seeking in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 25, 705–731.
- Sheffield, J., Fiorenza, E., & Sofronoff, K. (2004). Adolescents' willingness to seek psychological help: Promoting and preventing factors. *Journal of Youth and Adolescence*, 33, 495–507.
- Sherer, M., & Karnieli-Miller, O. (2007). Intentions for advice and help seeking among Jewish and Arab youth in Israel. *Youth and Society*, 39, 33–53.
- Shulman, S. H., Seiffge-Krenke, I., Levy-Schiff, R., Fabian, B., & Rotenberg, S. (1995). Peer group and family relationships in early adolescence. *International Journal of Psychology*, 30, 573–590.
- Skinner, E., & Edge, K. (1998). Reflections on coping and development across the life span. *International Journal of Behavioral Development*, 22, 357–366.
- Stanton-Salazar, R. D., Ricardo, D., & Spine, S. (2005). Adolescent peer networks as a context for social and emotional support. *Youth and Society*, 36, 379–417.
- Stuhlman, M. W., & Pianta, R. C. (2001). Teachers narratives about their relationships with children: Associations with behavior in classrooms. *School Psychology Review*, 31, 148–163.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2006). *Using multivariate statistics* (5th ed.). Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Tatar, M. (1998). Teachers as significant others: Gender differences in secondary-school pupils' perceptions. *British Journal of Educational Psychology*, 68, 217–227.
- Tishby, O., Turel, M., Gumpel, O., Pinus, U., Ben-Lavy, S., Winokour, M., & Sznajderman, S. (2001). Help-seeking attitudes among Israeli adolescents. *Adolescence*, 36, 249–264.
- Wilson, C. J., Deane, F. P., Ciarrochi, J., & Rickwood, D. (2005). Measuring help-seeking intentions: Properties of the general help-seeking questionnaire. *Canadian Journal of Counselling*, 39, 15–28.

